

PREVAJALCI O JEZIKU

Damjan Popič
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

V poglavju je obravnavan vpliv vidnejših slovenskih prevajalcev na slovensko normativno tradicijo, zamejeno z izidom prvega normativnega pravopisnega priročnika, *Slovenskega pravopisa* Frana Levca, leta 1899. Pri tem so predstavljeni tako odzivi na posamezne izdaje normativnih priročnikov kot tudi posamezna jezikovna vprašanja. Za slovensko jezikovno okolje 20. stoletja je značilna dejavnost t. i. ostrokovljenih jezikovnih praktikov, predvsem prevajalcev in lektorjev, ki so s svojimi javnimi polemikami sooblikovali takrat še krhkejšo normativno tradicijo in prakso, v določenih primerih pa so ti posamezniki celo vplivali na jezikovno kodifikacijo ali rabo.

2 Prevajalci kot jezikovni »razsodniki«

V poglavju je najprej predstavljeno delovanje prevajalcev v prvih desetletjih normativne ustalitve slovenskega jezika, vse do prvega inštitutskega pravopisa leta 1950. Nato se osredotočimo na obdobje prvih desetletij v okviru Jugoslavije, ki jih je zaznamoval predvsem boj proti unitarističnim težnjam, kar se je močno odražalo tudi v odnosu do jezika, a ne toliko pri jezikovnem predpisu kot pri jezikovnih delavcih, med katerimi so bili nekateri najbolj cenjeni prevajalci, ki so s svojimi odzivi izrazilo težilo k zaostrovanju jezikovne norme, pri tem pa so se dotikali tako ideoloških načel kot tudi partikularnih jezikovnih vprašanj. Tretje obravnavano obdobje začenjamo v sedemdesetih letih 20. stoletja z obdobjem jezikovne pravilnosti, prehodom v samostojnost in novo (digitalno) dobo slovenske normativnosti, kjer prevajalci posredno še vedno igrajo pomembno vlogo.

2.1 Obdobje do prvega inštitutskega pravopisa

Prvo obdobje pravopisne normativnosti je zaznamovalo stanje znatne normativne kaotičnosti, obenem pa tudi širše družbene diskusije o vlogi in statusu pravopisja v slovenskem kulturnem okolju. Za to izjemno pestro obdobje, v katerem se je knjižna slovenščina ustalila, je značilno predvsem merilo »dobrega avtorja«, čigar pisanje je veljalo kot počelo dobrega in ustreznega jezika.

Prvi slovenski pravopis, katerega avtor je Fran Levce, je izšel leta 1899, priročnik pa se je v veliki meri naslanjal na Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* iz let 1894–1895, kar pomeni, da je vzel slovar za normo, vendar je upošteval (zlasti historično utemeljene) napotke Stanislava Škrabca. To je pomembno zlasti zato, ker se je večina odzivov na prvi slovenski pravopis vrtela ravno okrog posameznih predpisanih variant (Dobrovoljc 2004, 48–49), v največji meri okoli problema *bralca/bravca* oz. branja po črki, saj je Levce posegel v normo in predpisal rabo *bravec*, čeprav se je do takrat pri obrazilu *-lec* že močno razmahnila izreka po črki (torej *bralec, kadilec* ipd.). Proti nasilni uveljavitvi obrazila *-vec* sta se intenzivno borila prevajalca Rajko Perušek in Božidar Bežek (Dobrovoljc 2004, 49). Zlasti Bežek je bil do Levčevega pravopisa izjemno oster in je zahteval njegov preklic, za to pa uporabil premiso o dvojnosti pogledov na jezik, ki se v veliki meri v slovenskem okolju vleče še danes – tako je ločil med »pišočimi masami«, ki jezik ustvarjajo, in »učenimi pravopisci«, ki naj bi ga (zgolj) »registrirali«, ne pa vanj tudi posegali (Bežek 1901, 846).

Levčev pravopis se v praksi nikoli ni zares ustalil, leta 1920 pa je izšel *Breznikov pravopis* – z njim se je razmahnila tudi javna diskusija o jeziku, čeprav sam priročnik nikoli ni bil zares vir pravega konflikta. V tem obdobju so bili odzivi na pravopis in jezikovno normo v grobem dveh vrst, in sicer a) antibarbarusi in jezikovni brusni, tj. prepovedovalni priročniki za boljši jezik, kakršna je bila denimo brošura *Naš jezik* literarnega zgodovinarja, knjižničarja, jezikoslovca in prevajalca Joža Glonarja iz leta 1919, ter b) jezikovni koticiki v takratnih občilih *Ljubljanski zvon*, *Mladika*, *Življenje in svet*, *Mentor*, *Sodobnost*, *Jutro*, *Slovenec* itd. (Dobrovoljc 2004, 58; Kalin Golob 1996, 153–173).

Dvajseta in zgodnja trideseta leta so bila z vidika razprav o podobi slovenskega knjižnega jezika precej dinamična, pomembno pa jih je zaznamovalo tudi razpravljanje o pisanju tujih lastnih imen v slovenščini med prevajalci Antonom Debeljakom, Pavlom Brežnikom in Ivanom Tomincem (Dobrovoljc 2004, 59) v *Ljubljanskem zvonu*, kar je bilo z vidika prevajanja izjemno pomembno pravopisno vprašanje, glavno misel pa je strnil Tominec z mislijo, »[d]a moramo pri pisavi tujih lastnih imen iz zapadnoevropskih jezikov obdržati njih prvotni pravopis in jih ne transskribirati (sic!) v naš črkopis« (Brežnik 1933, 572).

Obenem je začela v letu 1929 izhajati prva revija, ki je v vsaki številki objavila jezikovni koticček – *Slovenski tisk* (Kalin Golob 1996, 50), v katerem je bilo v dveh letnikih

objavljenih 141 jezikovnih koticikov desetih avtorjev. Med njimi sta bila tudi klasični filolog in prevajalec Anton Sovrè in literarni zgodovinar, jezikoslovec in prevajalec Mirko Rupel. Prispevki so nazorni in kratki, po navadi je »napaka« izpostavljena že v naslovu, predvsem pa gre za boj proti germanizmom (Kalin Golob 1996, 51).

Leta 1935 je izšel Breznik–Ramovšev *Slovenski pravopis*, prvi slovenski normativni priročnik, ki ga je izdala ustanova, in sicer pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, katere član je bil tudi slovenski literarni zgodovinar in prevajalec, literarni teoretik in esejist Ivan Prijatelj. Priročnik je bil bolj liberalnega značaja, čemur so močno nasprotovali ljubitelji »linearne in enoumne jezikovne pravilnosti« (Dobrovoljc 2004, 60). Eden teh je bil tudi pesnik, pisatelj in prevajalec Vladimir Levstik, ki je o novem pravopisu pisal, da se nam

je bledlo o univerzalnem jezikovnem priročniku, ki bi na vse strani dosledno in smotrno napravil red; o pogumu, ki bi se upal neusmiljeno ločiti zrnje od plev; o strogi enotnosti in skrajni, lahko naučljivi preprostosti. Avtorjem »Pravopisa« je bila pred očmi stavba, boljša in večja od prejšnje, vendar zgrajena na starih osnovah in tako, da ne bi bilo v ničemer poznati zidarjevih rok (Levstik 1936, 114).

Druge ocene prevajalcev v tem obdobju so bile bolj benevolentne: Anton Debeljak (1935) zagovarja leksikalne novosti v novem pravopisnem slovarju, medtem ko Tine Debeljak (1935, 5) »izreka predvsem pohvalo pravopisu, ki je – kljub temu da ni izrazito prepovedovalen – vendarle vnesel 's svojo avtoriteto red v [...] pismeno zmedo', obenem pa dodaja, da novi pravopis 'kaže veliko širokogrudnost, ki izhaja iz zavesti, da se jezik razvija po svoje ter je treba iztrebiti samo najnujnejše izrodke, ki ne ustrezajo slovenskemu duhu, ne pa razvoja zavreti'« (Dobrovoljc 2004, 62). Po drugi strani pa sta se v *Ljubljanskem zvonu* zoper novi pravopis oglasila prevajalca Božidar Borko in Vladimir Levstik, ki sta terjala bolj avtoritativni jezikovni predpis, ki bi iz slovenskega jezika iztrebil vse, »kar je slabega, tujega, neslovenskega in papirnatega«, in sicer na podlagi »globokih notranjih zakonov jezika«, »neoporečnih prijateljev« in »nepokvarjene ljudske govornice«. Levstik je vendarle pohvalil tisti segment pravopisa, ki je bil deležen ostrejših in nedvoumne normativne obravnave, tj. pravorečje, ki da je v novem pravopisu »nepogrešljivi vodnik iz zmede obodnih narečij, samozadovoljne krpanščine in lažnivo miloglasne gosposčine« (Levstik 1936, 116).

Ob številnih odzivih, ki jih je bilo od izida do izdaje v letu 1937 kar 23 (Dobrovoljc 2004, 69), pa izstopa kritika Joža Glonarja. Njegova kritika, ki je »[n]ajbolj temeljita, ostra, pa tudi strokovno najbolje argumentirana« (prav tam, 64), pogosto izpostavlja problem dualnosti priročnika, ki se po eni strani in nazivno nanaša na sodobno jezikovno rabo, po drugi pa še vedno črpa iz Pleteršnikovega slovarja, ki ga Glonar (1936, VIII) v uvodu svojega *Slovarja slovenskega jezika* imenuje »mrtvi slovar« z »mumificiranimi spački«.

Leta 1937 je izšla mala izdaja pravopisa, pri kateri je šlo deklarativno za skrajšan in prirejen šolski ponatis Breznik-Ramovševga pravopisa, v resnici pa je bilo sprememb dovolj, da lahko to različico razumemo kot samostojno izdajo. Kraljeva banska uprava dravske banovine je izdala brošuro *Novi slovenski pravopis*, pri kateri je za usklajevalne popravke poskrbel tudi jezikoslovec, prevajalec in urednik Jakob Šolar, v sodelovanju z Lovrom Sušnikom.

Odzivov na novo izdajo pravopisa je bilo bistveno manj kot pri predhodniku, je pa leta 1939 izšla izjemno pomembna razprava »Oziralni odvisnik – sintaktični omnibus« Antona Sovréta, ki je v slovensko normativno tradicijo prinesla merilo restriktivnosti. V tej razpravi Sovrè ločuje prave relativnike z atributivno funkcijo in neprave, ki služijo vezniško-anaforičnemu razvijanju besedila (Stabej 2000, 512).

Sovrétovo pravilo ni nikoli zares zaživelo med pišočimi, saj je Sovrè sam dve desetletji po izidu članka tožil, da je njegov sestavek »glas vpijočega v puščavi«, skoraj 50 let pozneje pa je njegovo teorijo nekoliko dodelal in dopolnil še prevajalec Janez Gradišnik (1986, 146–156). Kljub temu da se Sovrétova ideja v rabi ni prebila, pa si je utrla pot v nekatere normativne priročnike in v normativno prakso, npr. v Toporišičevi *Slovenski slovnici* (1976, 517) so prilastkovi odvisniki namesto neodvisnega stavka označeni kot »[n]apačni, ali vsaj stilno drugačni«. Poleg vključitve v jezikovne priročnike je pravilo močno zaživelo v delovanju lektorjev (gl. Stabej 2000), s čimer se je »rodila trdovratna vraža, zaradi katere danes v radijskih besedilih tako rekoč ni več slišati ki-stavkov, ker jih radijski lektorji radirajo in nadomeščajo z vsem mogočim« (Korošec 1996, 5).

Kot lahko vidimo, so imeli prevajalci v prvi polovici 20. stoletja močan vpliv na slovensko normativno tradicijo, predvsem kot kritiki obstoječih normativnih rešitev, pa tudi kot tvorci lastnih jezikovnih priročnikov, obenem pa so se dobro zavedali »nasprotujočih si videnj razvoja slovenskega knjižnega jezika« (Kalin Golob 1996, 31). Božidar Borko (1945, 3, cit. po Kalin Golob 1996, 31) je poglede na jezik razdelil na romantične, tj. te, ki se zatekajo k ljudskemu govoru, in realistične, tj. te, ki se opirajo tudi na družbenost jezika.

2.2 Povojno obdobje in prvi inštitutski pravopis

Prvi desetletji življenja v novi državi zaznamuje znaten razkorak med izhodišči za temeljno leksikografsko delo za novi *Slovar slovenskega knjižnega jezika* ter med pozicijami jezikovnih praktikov, ki so v veliki večini zagovarjali konservativnejši pristop k uravnavanju jezika, ki ga ponazarja citat literarnega in gledališkega kritika, dramaturga in prevajalca Josipa Vidmarja, ki je odločno zavrnil koncept novega slovarja, s tem pa tudi upoštevanje jezikovne rabe.

Število piscev, ki uporabljajo neko obliko, ni in ne sme biti odločilno. En Prešernov ali Župančičev zapis, ki vsebuje neko jezikovno rabo, nam mora biti tehtnejši od velikega števila zapisov ljudi, tudi pisateljev, ki v svojem pisanju ne kažejo tako globokega čuta za slovenščino kakor ta dva njena poznavalca. Označevanje slabih ali neslovenskih jezikovnih oblik z oceno, da so 'pogovorne', se mi zdi nezadostno. Treba jih je obsoditi tako v pismu kot v govoru. Mislim, da to spada med dolžnosti današnjih jezikovnih skrbnikov (Gradišnik 1986, 23–24).

Leta 1950 je Slovenska akademija znanosti in umetnosti izdala *Slovenski pravopis*, prvi inštitutski pravopis, po triletnem delu sedemčlanskega uredniškega odbora, v katerem so sodelovali tudi prevajalec Mirko Rupel, pesnik, pisatelj, esejist in prevajalec Oton Župančič, prevajalec, esejist, literarni kritik Matej Šmalc in duhovnik, jezikoslovec in prevajalec Jakob Šolar, pri »odtiskih« je kot sodelavec naveden tudi prevajalec Janko Moder, ki je pri nastajanju po svojih besedah sodeloval »na pol skrivaj« (Moder 1996, 42). Kritike novega pravopisa so se nanašale »predvsem na izbor in obravnavo besedišča knjižnega jezika v slovarju in na pravopisna načela, ki izhajajo iz te obravnave« (Dobrovoljc 2004, 75). Ob tem naj omenimo, da je Rupel leta 1946 začel na ljubljanskem radiu voditi Jezikovne pogovore, četrtne prispevke o aktualnih jezikovnih vprašanjih (Kalin Golob 1996, 60).

Za Slovence vedno zelo občutljivo jezikovno vprašanje je konec petdesetih let obudilo nacionalno nesoglasje v Jugoslaviji (Gabrič 2005, 1078–1079), predvsem zaradi centralističnih stališč glede poimenovanj ustanov. Do šestdesetih let 20. stoletja, ko je bilo jezikovno vprašanje v Jugoslaviji znova postavljeno v ospredje, se je kot skupni jezik zveznih ustanov, tudi kulturnih, že uveljavila srbohrvaščina. Uradne listine so bile tiskane samo v srbohrvaščini, tudi vse več slovenskih podjetij je svoje reklamne oglase tiskalo zgolj v tem jeziku, na nekaterih bankovcih, izdanih v začetku šestdesetih let, pa je bil celo napis Slovenija napisan v cirilici. Prve uspehe v boju proti unitarnemu jeziku so Slovenci zabeležili na področju kinematografije, saj so od distributerjev zahtevali podnapise in reklamne plakate tudi v slovenskem jeziku (Gabrič 2005, 1979–1080). Nasploh je v tem času prišlo do odkritega nasprotovanja slovenskega političnega vrha jugoslovanskim združevalnim tendencam v kulturi, slovenska oblast pa se tudi ni več bala podrežati tipičnim očitkom o nacionalizmu in šovinizmu pri izrekanju svojih zahtev (Čopič in Tomc 1997, 57). V tem času, leta 1956, je izšla tudi t. i. slovnica štirih, pri kateri sta poleg Antona Bajca in Rudolfa Kolariča sodelovala tudi prevajalca Mirko Rupel in Jakob Šolar. Na zunaj je bila to sicer »slovnica treh«, saj je bil Šolar kot katoliški duhovnik na montiranem procesu obsojen za narodno izdajstvo in politično kompromitiran, tako da z njegovim imenom slovnica ne bi mogla iziti brez težav (Ahačič 2015).

Za šestdeseta leta 20. stoletja je sicer značilno, da se je »jezikoslovna otopelost poveljnih let dokončno prekinila« (Dobrovoljc 2004, 82), tako da je *Slovenski pravopis* iz leta

1962 služil kot bojišče različnih jezikoslovnih pogledov in nazorov (puristov, mladogramatikov, strukturalistov, privrženecv praške šole in »ljubitelskih« jezikoslovcev) (Dobrovoljc 2004, 82), obenem pa se je kazal tudi normativni dualizem med pravopisci in leksikografi, ki so sodelovali pri *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*.

V tovrstnem dinamičnem okolju sta začela delovati tudi prevajalca, ki sta imela bržkone največji vpliv na normativno podobo slovenskega jezika v drugi polovici 20. stoletja – Janez Gradišnik in Janko Moder. Leta 1965 je v Delu začela izhajati jezikovna rubrika »Slovenščina za Slovence«, ki jo je ustvarjal Janez Gradišnik, ki je v svoji večdesetletni jezikovnokotičarski dejavnosti objavljal še v *Tedenski tribuni*, *Novi mladiki*, *Naši tovarni*, *Sedem dni*, *7D* in *Slovincu* (Kalin Golob 1996, 74–75), njegova razmišljanja pa so bila objavljena tudi v knjigah *Za lepo domačo besedo* iz leta 1985, *Naš jezik* iz leta 1986 in *Slovensko ali angleško? Priročnik za dobro slovenščino*, ki je izšel leta 1993. Gradišnik je najpogosteje obravnaval jezikovne pojave v medijih, največkrat z navedbo članka, avtorja in datuma ter domnevno problematičnega odseka, kot ponazarja naslednji citat (Gradišnik 1986, 129):

V sobotni prilogi Dela z Dne 15. 3. 80 je B. Nešović zapisal, da je »v Sloveniji že nekaj časa na voljo najmanj 5000 preštevilnih mest v šolskih klopeh«. Če to ni bila tiskovna napaka, kaj neki so »preštevilna« mesta? Iz zveze se da razbrati, da so mišljena *odvečna* mesta, ta pa niso »preštevilna«, temveč *nadštevilna* ali še boljše *čezštevilna*, ker je čez (potrebno) število.

V tovrstnih uvodih Gradišnik predstavi domnevno problematična mesta v slovenskem tisku in zatem jezikovno zagato tudi komentira, največkrat v *Delu*, *Dnevniku* in *Večeru*. Pri svojem delu večinoma obravnava leksiko in skladnjo, mdr. napačno rabo roditeljskega, samostalniškost in glagolskost slovenščine, (pretirano) dolžino stavkov in napačen besedni red, ob tem pa »presoja besede glede na izvor« (Kalin Golob 1996, 76). Pri tem poskuša dodajati pomene že obstoječim »slovenskim« besedam, da bi s tem tuje postale odvečne. S svojim dolgoletnim delom je Gradišnik znatno vplival na normativno krajino slovenskega jezika, prav tako pa je z določenimi jezikovnimi odločitvami oz. predlogi tudi vplival na jezikovno rabo, kot na primer pri *grenivki* in *ploščku* za angl. *grapefruit* in *puck*. Gradišnikovi prispevki so bili sicer pogosto tarča kritik, predvsem pa so mu bile očitane laičnost, nestrokovnost, neprilagodljivost (kritiki, času ter razvoju jezika) ter nekonsistentnost kot posledica slabših teoretičnih temeljev, medtem ko je »njegovo vztrajanje pri popolnoma samosvoji slovenščini [mejilo] že na čudaštvo« (Kalin Golob 1996, 81).

Gradišnikova doslednost in vztrajnost pri zagovarjanju svojih stališč je bila močno vidna tudi pri naslednjem, izjemno pomembnem mejniku za slovensko normativno tradicijo: *Slovenskem pravopisu* iz leta 1962. Ta je pomemben predvsem zaradi uvedbe

neveljavljene, a historično utemeljene oblike priponskega obrazila pri vršilcih dejanja *-vec* namesto *-lec* (*bralec* → *bravec*, *kadilec* → *kadivec* ipd.). Odzivi jezikoslovne in splošne javnosti so bili tako burni, da je bilo sporno določilo črtano, v veljavo pa je stopil predpis iz prejšnjega pravopisa. Kljub spremembi je Janez Gradišnik še vedno uporabljal le obrazila *-avec*, *-ivec*, *-avka*, *-ivka*.

Leta 1968 je za *Nedeljski dnevnik* začel pripravljati jezikovne koticke Janko Moder, ki je samo za ta časopis spisal več kot 1400 jezikovnih koticikov, njegovi prispevki pa so treh vrst (Kalin Golob 1996, 89): odgovori na vprašanja bralcev (najštevilčnejša skupina), razmišljanja o jeziku ter predstavitve knjižnih novosti, tako ali drugače relevantnih za slovenščino.

Na splošno se Moder pri svojem jezikovnosvetovalskem delu močno razlikuje od Gradišnika (Kalin Golob 1996, 86): »Moder prijazno odgovarja, pomaga si z etimologijo, s slovarji, z znanjem o zgodovinskem razvoju slovenščine, z izkušnjami pri sestavljanju pravopisa, s slovnično razlago. Zavrača pretiran purizem in ne odklanja vsake tujke, skrbi pa za pravilno in lepo slovenščino«, obenem pa je izjemno naklonjen Slovincem po svetu. Tovrstno benevolentno dikcijo je Moder pozneje (od leta 1975 naprej) vzpostavil tudi v *Rodni grudi*, ki je bila namenjena Slovincem po svetu, zanjo pa je pripravljaj jezikovno rubriko »Naša beseda« (pozneje »Materinščina«). Njegove prispevke Monika Kalin Golob (1996, 103–105) strne v štiri tipe: splošna jezikovna vprašanja, hvalnice materinščini, poročanja o novoizšlih jezikovnih učbenikih in priročnikih ter poročila o knjižnih novostih in odzivi na aktualne dogodke.

Tako Gradišnik kot Moder sta s svojim delovanjem močno zaznamovala šestdeseta leta 20. stoletja in še desetletja zatem. To obdobje, zaznamovano s trudom za jezikovno pravilnost in normativnost, opisujemo v naslednjem odseku.

2.3 Obdobje jezikovne pravilnosti (1970–) in vzpostavitev Jezikovnega rzsodišča

Z vidika normativnosti je bilo obdobje od sedemdesetih do osemdesetih let 20. stoletja pomembno predvsem z dveh vidikov. Prvi je predvsem posledica unitarističnega pritiska Beograda, zaradi česar se je krepila narodnoohranjevalna retorika, drugi pa se navezuje na priprave na izid novega pravopisa. V veliki meri je predvsem v drugi polovici sedemdesetih in v začetku osemdesetih let družbenopolitično položaj jezika spominjal na trideseta leta 20. stoletja (Vidovič Muha 1996, 23), temu pa je sledil tudi močan in »tipično slovenski« odpor (Kmecl 2005, 87):

/K/er ni bilo mogoče ugovarjati z neposredno polemiko, pri priči bi jo namreč onemogočili kot sovražno razdiralno, so se [Slovenci] zatekli v staro kulturno trdnjavo – jezik. Ustanovili so nenavadno institucijo Jezikovno rzsodišče, ki se je sicer razsojevalsko

opredeljevalo do jezikovnih vprašanj v vsakdanji rabi, v resnici pa je šlo za posredno mobilizacijo narodne zavesti.

Kot odgovor na nove izzive slovenščine je namreč Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije (SZDL) skupaj s Slavističnim društvom maja leta 1978 pripravila posvet o jezikovni politiki. Posvet je bil zasnovan široko in je dobršen del diskusije namenil tudi vlogi in pomenu prevoda za slovenščino, hkrati pa tudi njegovi izrazni plati, predvsem s stališča tujk:

Prevajalstvo ima izredno pomembno, lahko rečemo, ključno, pa tudi vprašljivo vlogo pri oblikovanju slovenščine. Ta vprašljivost izvira iz nekega svojevrstnega položaja prevajalske umetnosti. Po eni strani smo namreč prevajalci največji uvozniki vsega tujega v našem kulturnem prostoru; vse, kar je tuje, pa ima v jeziku že od nekdaj prizvok nečesa sumljivega, prizvok nečesa, kar jezik kvari, ogroža in odtuja samemu sebi. Prevajalci smo zato že vnaprej osumljeni kot onesnaževalci ali celo kot potencialni grobarji naše lepe slovenščine. Po drugi strani pa je prevajalstvo, čeprav zveni morda nekoliko paradokсно, v nekem smislu najbolj nacionalna umetnost, hočem reči, umetnost, ki je najbolj izključno vezana na slovenski prostor (Gantar idr. 1978, 206–207).

Kljub številnim obravnavanim temam in sklepom je bila najbolj odmevna posledica posveta bržkone institucionalna, tj. nastanek Jezikovnega razsodišča, v katerem so imeli pomembno vlogo tudi prevajalci (npr. Janko Moder in Janez Gradišnik). Kakšen je bil pomen Jezikovnega razsodišča v takratnem obdobju unitarističnih pritiskov, kaže naslednji zapis predsednika razsodišča Jožeta Toporišiča (1987, 182):

Jezikovno razsodišče se v glavnem ukvarja z vprašanji slovenske jezikovne kulture v naših javnih občilih, obravnava pa tudi duševnostno- in družbenostnojezikovna vprašanja slovenskega knjižnega jezika, kolikor se rojevajo v javnih besedilih. Ko je to razsodišče pred približno tremi leti objavilo obsežen sestavek o položaju srbohrvaščine v SR Sloveniji, je to sprožilo silovit val protestov, in sicer je prišel iz dela naše družbe, ki ji je posebno pri srcu, kar je srbsko. [...] In vse to samo zato, ker je Jezikovno razsodišče javno izrazilo mnenje, da je slovenski jezik v skrajno nepozitivnem, celo nevarnem položaju, kar zadeva njegovo samobitnost.

Jezikovno razsodišče je z rednimi objavami v slovenskem časopisju reševalo tudi povsem jezikovne, zelo pogosto tudi slogovne in nesistemske zagate. Na normativni, aplikativni strani je razsodišče vendarle imelo močan vpliv, saj je izrazilo poudarjalo pomembnost jezikovne pravilnosti, ki je bila v takratnem času torej razumljena tudi kot koncept, s katerim se slovensko zoperstavlja tujemu.

Vzporedno z delovanjem razsodišča so leta 1981 sestavljavci novega pravopisnega priročnika v javnost poslali *Načrt pravil za novi slovenski pravopis*. Po vzoru prejšnjih pravopisov je nad njim bdel uredniški odbor, v katerem je bil tudi Janko Moder

(kvalifikacija besed). V javni razpravi o načrtu za novi pravopisni priročnik je bilo nad sto odzivov in polemik oziroma 93 strani gradiva, ki ga je pregledala komisija, usklajena med SZDL in SAZU, v njej pa so bili tudi prevajalci Kajetan Gantar, Janez Menart, Janko Moder in Jože Udovič (Dobrovoljc 2004, 90). Načeloma so bili negativni odzivi usmerjeni predvsem v (pretirani) obseg (in pristojnosti) pravopisnega priročnika, zlasti v slovarskem delu, kar je izpostavil tudi klasični filolog in prevajalec Primož Simoniti (1982, 13). Druge pripombe so bile vezane na področna pravila, v splošnem pa velja, da je bilo precej komentatorjev nenaklonjenih zaznani simplifikaciji pravil, s čimer se je strinjal tudi Simoniti (1982, 14).

Pri *Delu* so organizirali tudi okroglo mizo, ki je bila do Načrta precej negativno opredeljena, v njej pa so sodelovali tudi prevajalci Josip Vidmar, Janez Menart in Jože Javoršek. Na okrogli mizi se je v glavnem pokazala tradicionalistična miselnost (predvsem Vidmarja), tj. želja po predvsem prenovljenem pravopisu, podobnem tistemu iz leta 1962, medtem ko je bil Janez Menart edini razpravljavec, ki je bil novim pravilom in Načrtu naklonjen.

Na Načrt so se odzvali tudi v okviru društva prevajalcev, v okviru katerega so izrazili predvsem nepripravljenost na to, da lahko slovenščina kot sprejemajoči jezik določa zapis tujeizvornih elementov. Člani društva so prečkovanje v pravopisu označili kot »tipografsko kazuistiko«, medtem ko so trud pravopiscev, da bi se pravopisna pravila približala uporabniku, označili za populizem, antiintelektualizem, popuščanje pred pritiskom zagovornikov ljudskih množic in ksenofobijo (Toporišič 1982, 18, cit. po Dobrovoljc 2004, 91).

V istem obdobju je Jože Toporišič leta 1976 izdal svojo *Slovensko slovnico*, ki je poskrbela še za skladišni opis in predpis slovenščine ter ostaja referenčno slovničarsko delo, pri nastanku pa je kot eden redkih z branjem korektur pomagal tudi Janko Moder (gl. Toporišič 1976, 6).

Medtem ko se je normativnostni diskurz na slovenskih tleh v veliki meri osredotočal na boj proti srbohrvaščini, zlasti pri Gradišniku pa tudi proti vplivu angleščine, so v *Slovenskem vestniku* v Celovcu leta 1984 izhajali jezikovni koticiki zamejskega pisatelja, dramatika, esejista, pesnika in prevajalca Janka Messnerja, ki so povečini obravnavali vpliv nemščine na sodobno slovenščino. Ti koticiki so bili prirejeni po 32 radijskih oddajah Messnerja na radiu Celovec, v svojih prispevkih pa Messner poudarja predvsem razlike med nemščino in slovenščino in interference, predvsem pa se posveča publicistiki, ki da je polna germanizmov in srbohrvatizmov (Kalin Golob 1996, 122). Messnerjevi koticiki so bili glede na kraj izhajanja in položaj slovenščine pričakovano precej puristični. V italijanskem zamejskem prostoru je jezikovne koticike za govorce slovenščine pripravljala kulturna delavka Živa Gruden.

Leta 1990 je na podlagi Načrta izšel pravilski del novega slovenskega pravopisa, v uredniškem odboru pa so bili tudi Janko Moder, Janez Menart in Kajetan Gantar. Leta

2001 se je pravilom pridružil tudi slovarski del, pri katerem je bil v uredniškem odboru Janko Moder, ki je pri pripravi slovarja deloval tudi kot iztočničar (Dobrovoljc 2004, 98). Pri zadnjem slovenskem pravopisnem priročniku je bila družbena diskusija širša, v največji meri pa so bile kritike usmerjene v zasnovo slovarskega dela. Posebno ostro kritiko je pravopisnemu slovarju namenil literarni zgodovinar, esejist, urednik in prevajalec Drago Bajt (2002), ki je slovarju očital neaktualnost, preobsežnost in nepreglednost, pisatelj in prevajalec Andrej E. Skubic (2003, 244–245) pa je o priročniku zapisal, da je pri standardizaciji jezika opravil bistveno boljšo vlogo kot pri stilno-zvrstnem označevanju leksike, kjer je »včasih hudo nedosleden in neučinkovit« (Ermenc Skubic 2003, 245).

S *Slovenskim pravopisom* 2001 se je tradicija klasičnih normativnih priročnikov za slovenščino tudi končala, saj se je pravopisni priročnik leta 2014 preselil na splet, in sicer v infrastrukturo portala Fran. Za normativno podobo slovenščine skrbi pravopisna komisija, ki skrbi za prenovo pravopisnih pravil v okviru priprave *Pravopisa* 8.0, v njej pa deluje tudi Andrej E. Skubic.

3 Zaključek

Prevajalci so imeli na normo in rabo slovenščine v 20. stoletju znaten vpliv, prav tako pa so bili pri svojem oglašanju zelo aktivni. V začetku sodobne slovenske normativistike, v zgodnjem 20. stoletju, so se ostro odzivali na neenotne, pogosto arbitrarne poskuse stabilizacije in regulacije norme slovenskega jezika, medtem ko so se pozneje njihovim odzivom na normativne priročnike pridružili tudi odzivi na jezikovno rabo in tudi jezikovno politiko v okviru skupne države. Za obe polovici 20. stoletja je značilna ostra delitev pogledov prevajalcev na jezik – na konservativnejše in liberalnejše –, kar v veliki meri odseva tudi splošno razdvojenost jezikoslovnih pogledov na normativno ureditev slovenskega jezika v tem času.

Za obe polovici 20. stoletja je v grobem značilno, da je imela skupina, ki je zagovarjala tako historično utemeljeno kodifikacijo kot tudi izrazit purizem (mdr. Josip Vidmar, Vladimir Levstik, pozneje tudi Janez Gradišnik), znaten družbeni vpliv in pozicijo moči, ki bi jo nasprotujoči strani le stežka priznali. Po eni strani je bil jezikovo(slo)vnii diskurz v prvi polovici 20. stoletja rezerviran za ožjo skupino razpravljavcev, v drugi polovici pa je bil zaznamovan predvsem s položajem slovenščine v okviru skupne države, pri čemer so tradicionalno usmerjeni prevajalci nagovarjali predvsem jezikovnobraniteljska čustva – in pri tem v veliki meri tudi uspevali.

Družbeni vpliv in vpliv najvidnejših prevajalcev lahko vidimo tudi v njihovi stalni zastopanosti v uredniških in snovalskih odborih kodifikacijskih priročnikov ter v njihovi navzočnosti v jezikovnih koticih, pri čemer velja izpostaviti predvsem Janeza Gradišnika in Janka Modra, ki sta pravzaprav dokončno oblikovala prestižni profil »ostrokovljenega praktika« in jezikovnega svetovalca v slovenskem jezikovnem prostoru 20. stoletja.

To pomeni, da so imeli prevajalci v slovenskem jezikoslovnem diskurzu 20. stoletja pomembno mesto, obenem pa so delovali v okolju, ki se je pomena prevajanja tudi zavedalo – najbrž vsaj deloma tudi zaradi same aktivnosti prevajalcev. Prevodna dejavnost je tako odigrala pomembno vlogo tudi na najpomembnejših jezikovnonačrtovalskih posvetovanjih, sodelujočim prevajalcem pa je uspelo prevajanje umestiti v samo jedro naporov za boljšo slovenščino v javni rabi.

4 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Društvo slovenskih književnih prevajalcev skozi čas / Profili vidnejših prevajalcev

5 Priporočeno branje

Dobrovoljc, Helena. 2004. *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.

Najcelovitejši pregled normativnostnega dogajanja na Slovenskem v času sodobnih jezikovnih priročnikov, ki sopostavlja številne razhajajoče poglede na jezik v dobrem stoletju sodobne slovenske normativnosti.

Kalin Golob, Monika. 1996. *Jezikovni kotički in jezikovna kultura*. Ljubljana: Jutro.

Delo na zgoščen način predstavlja jezikovni diskurz v slovenski javnosti, in sicer v tipično slovenskem žanru – jezikovnih kotičkih, ki so bili skozi celotno 20. stoletje stalnica jezikovnega diskurza na Slovenskem.

Gantar, Kajetan, Breda Pogorelec, Jože Toporišič, France Jamnik, Peter Gregorc, Boris Paternu in Jaka Avšič. 1978. »Prevajalska umetnost in slovenska beseda.« *Jezik in slovstvo* 23, št. 6: 206–222.

Sestavek prinaša vpogled v pomembno poglavje slovenske jezikovne politike v nekdanji skupni državi, ko se je slovenska jezikoslovna javnost preiščeno lotila jezikovnega načrtovanja v zvezi s slovenščino v javni rabi, pri tem pa prevod umestila na jedrno mesto.

Bibliografija

- Ahačič, Kozma. 2015. »Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel, Jakob Šolar. Slovenska slovnica.« *V Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes*, uredil Kozma Ahačič. Zadnjič posodobljeno 10. 6. 2015. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/42/1956-bajec-kolaric-rupel-solar>.
- Bajt, Drago. 2002. »Zadnji pravopis – poslednji pravopis?« *Nova revija. Forum* 21, št. 239/240: 2–10.
- Bežek, Viktor. 1901. »Zaščitnikoma Levčevega pravopisa vnovič preudarek.« *Ljubljanski zvon* 21, št. 12: 757–850. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-9SWKEGEC>.
- Borko, Božidar. 1945. »Skrb za naš jezik.« *Jutro* 25, št. 9: 3.
- Borko, Božidar. 1964. »Glosa o pravopisu.« *Jezik in slovastvo* 9, št. 6: 185–186. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-9Y20ZC73>.
- Brežnik, Pavel. 1933. »Tuja lastna imena v slovenščini.« *Ljubljanski zvon* 53, št. 9: 572–573. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-V2CCK4P7>.
- Čopič, Vesna in Gregor Tomc. 1997. *Kulturna politika v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Debeljak, Anton. 1935. »Kritika. A. Breznik in F. Ramovš, Slovenski pravopis.« *Ljubljanski zvon* 55, št. 11: 670–672. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-UJWBWE3W>.
- Debeljak, Tine. 1935. »Slovenski pravopis.« *Slovenec* 58, št. 267a: 5. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-JXFFD0H7>.
- Dobrovoljc, Helena. 2004. *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Ermenc Skubic, Andrej. 2003. »Jezikovna zvrstnost in sociolekti: odziv na rešitve v Slovenskem pravopisu 2001.« *Slavistična revija* 51, št. 2: 239–245.
- Gabrič, Aleš. 2005. »Slovenski jezik v javni rabi.« *V Slovenska novejša zgodovina* 2, uredila Jasna Fischer, 1078–1081. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Gantar, Kajetan, Breda Pogorelec, Jože Toporišič, France Jamnik, Peter Gregorc, Boris Paternu in Jaka Avšič. 1978. »Prevajalska umetnost in slovenska beseda.« *Jezik in slovastvo* 23, št. 6: 206–222.
- Glonar, Joža. 1936. *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
- Gradišnik, Janez. 1986. *Naš jezik*. Celovec: Založba Drava; Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Gradišnik, Janez. 1993. *Slovensko ali angleško? Priročnik za dobro slovenščino*. Celje: Mohorjeva družba.
- Kalin Golob, Monika. 1996. *Jezikovni kotički in jezikovna kultura*. Ljubljana: Jutro.
- Kmecl, Matjaž. 2005. *Kratka kulturna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenski PEN.
- Korošec, Tomo. 1996. »Strnjen prikaz jezikovnokulturne dejavnosti na Slovenskem.« V Kalin Golob, Monika. *Jezikovna kultura in jezikovni kotički*, 5–7. Ljubljana: Jutro.
- Levstik, Vladimir. 1936. »Okoli 'Slovenskega pravopisa'.« *Ljubljanski zvon* 56, št. 2: 113–116. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AFYNA69U>.

- Moder, Janko. 1996. »Srečanja in srečevanja z Božidarjem Borkom.« V *Borkov zbornik*, uredila Marko Jesenšek in Viktor Vrbnjak, 37–49. Maribor: Slavistično društvo.
- Simoniti, Primož. 1982. »Nekaj pripomb k načrtu pravil za novi slovenski pravopis.« V *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi pravopis*, 13–18. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Stabej, Marko. 2000. »Dvotirnost normativnosti v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku.« V *Jeziška norma i varijeteti*, uredili Lada Badurina, Boris Pritchard in Diana Stolac, 511–515. Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Stanovnik, Majda. 1983. »Lektoriranje prevodov.« V *Slovenščina v javnosti. Gradivo in sporočila posvetovanja o jeziku, ki je bilo v Portorožu, 14. in 15. maja 1979*, uredila Breda Pogorelec, 89–90. Ljubljana: Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva in Slaviistično društvo Slovenije.
- Toporišič, Jože. 1976. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože. 1982. »Pravi pogled na pravopis II.« *Delo* 24, št. 90: 18.
- Toporišič, Jože. 1987. »Družbenostna vprašanja slovenskega (knjižnega) jezika.« *Jezik in slovnost* 32, št. 6: 178–187.
- Vidovič Muha, Ada. 1996. »Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika.« V *Jezik in čas*, uredila Ada Vidovič Muha, 15–40. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

PREVAJALCI O JEZIKU

V zadnjih dobrih 120 letih, ko izrazno podobo slovenskega jezika v največji meri urejajo normativni priročniki v podobi pravopisov, so se v javno razpravo ob prav vseh njihovih izidih izjemno aktivno vključevali tudi prevajalci. V začetku sodobne slovenske normativistike, v zgodnjem 20. stoletju, so se ostro odzivali na neenotne, pogosto arbitrarne poskuse stabilizacije in regulacije norme slovenskega jezika. Tako kot pri večini jezikoslovne javnosti so se tudi odzivi prevajalcev delili na dva tabora, in sicer na tiste, ki so terjali historično utemeljenost jezikovnega predpisa, in tiste, ki so zagovarjali tudi družbenost jezika in pomembnost upoštevanja jezikovne rabe. Pozneje so se odzivom na normativne priročnike pridružili tudi odzivi prevajalcev na splošno podobo slovenščine v javnosti in tudi jezikovno politiko v okviru skupne države, pri čemer so pogosto zavzemali stališča zoper centralistični pritisk Beograda, za kar so uporabljali jezikovne argumente. S svojim dinamičnim jezikovnim delovanjem so si prevajalci utrli pot v uredniške odbore normativnih priročnikov in tako tudi sami krojili podobo slovenščine v 20. stoletju, hkrati pa z izjemno plodno publicistično dejavnostjo v javnosti odgovarjali na sočasne izzive slovenščine.

TRANSLATORS DISCUSSING SLOVENE LINGUISTIC ISSUES

In the last 120 or so years, when the conventions of written Slovene have been governed to a large extent by normative manuals in the form of orthographies, translators have been actively involved in the heated public debates following their publications. At the onset of modern Slovene normative efforts, in the early 20th century, they reacted strongly to the disparate, often arbitrary attempts to stabilise and regulate the norms of Slovene. As with most of the linguistic community, translators mostly opted for one of the two ideologies and their camps, i.e., those who insisted on the historical argumentation of language regulation and those who also argued for the importance of respecting language usage and its societal underpinnings. Later, the public reactions to the publications of orthographies were joined by translators' reactions to the perceived (poor) use of Slovene in public (by the media, state enterprises, etc.), as well as to the language policy within ex-Yugoslavia, often taking a stand against the centralist pressures from Belgrade by employing linguistic arguments. Through their dynamic linguistic activity, the translators occupied the positions on the editorial boards of normative language manuals, thus shaping the image of Slovene in the 20th century, while at the same time responding to the contemporary challenges of the language through their extremely prolific public profiles.